

1. Ченінога, В.Г. Основи економічної теорії [Текст] / В.Г.Ченінога. — К.: Юрінком-Інтер, 2003. — 352 с.
2. «Основні чинники та фактори інфляції в Україні», Ковальчук Т., Коваль М., «Фінанси України», 2008. с.145
3. Мельник О.М. Інфляція: теорія і практика регулювання: [монографія] / О.М.Мельник. — К.: Т-во «Знання», 1999. — 291 с.’
4. Круш П.В. Інфляція: суть, форма та її оцінка: Навч.посіб. / П.В. Круш, О.В.Клименко. — К.: Центр учбової літератури, 2010. — 288 с.

ЮЛІЯ ВАСИЛЬКОВА
факультет банківського бізнесу
Тернопільський національний економічний університет
Науковий керівник:
к. е. н., доцент Малахова О. Л.

ДЕТІНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

ЯК ПЕРЕДУМОВА ПОСТУПАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті розглядаються сутність, основні причини, та негативні наслідки тіньової економіки. Доведено, що саме детінізація економіки є тим чинником, який спроможний активізувати усі без виключення економічні процеси в Україні. Досліджено рівень тінізації економіки впродовж 2010-2016 років, та запропоновані шляхи подолання негативних наслідків тінізації економіки.

Abstract. The article discusses the essence, the main reasons and the negative effects of the shadow economy. It is proved that it is bringing the economy is a factor that can activate all without exclusion of economic processes in Ukraine. Examined the level of economic activity during the 2010-2016 years, and suggested ways to overcome the negative consequences of shadow economy.

Ключові слова: тіньова економіка, нелегальні операції, корупція, тіньовий оборот у банківському секторі.

Keywords: shadow economy, illegal operations, corruption, shadow turnover in the banking sector.

Постановка проблеми. Економічне становище України протягом останніх років характеризується значним розширенням масштабів тіньової економіки та посиленням її впливу на соціально-економічне життя суспільства. Тінізація економіки зумовлює структурні деформації і диспропорції суспільно-економічного розвитку, гальмує процеси державотворення в країні, не сприяє курсу демократизації суспільства та європейської інтеграції України.

Масштабність тіньових процесів супроводжується зростанням небезпеки для національної економіки і зниженням головного пріоритету – забезпечення національних інтересів, які полягають у підвищенні конкурентоспроможності людини, суспільства, держави.

Особливо нині, в умовах фінансово-економічної кризи, коли у нашій державі присутні негативні явища в економічному житті суспільства, існує реальна загроза тотальній тінізації економіки України, що, у свою чергу, становить реальну загрозу національній безпеці нашої держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед учених, що вивчали цю проблему, варто виділити насамперед В. І. Антипова, З. С. Варналія, В. М., О.Л. Малахову, Поповича, О. В. Турчинова. Проте вони в основному досліджували можливість процесу детінізації економіки, приділяючи лише опосередковану увагу правовим питанням регулювання забезпечення фінансової безпеки держави за умов масштабного функціонування тіньової економіки, а неналежне забезпечення стану фінансової безпеки держави є передумовою для погіршення добробуту українського суспільства.

Мета статті полягає у визначенні функціонування тіньового сектору вітчизняної економіки та процесу її детінізації як основи для забезпечення фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. Для України, актуальність проблеми тіньової економіки посідає важливе місце. Україна задекларувала бажання в найближчій перспективі приєднатись до європейської спільноти. Для інтеграції в європейське суспільство, зокрема економічну систему, необхідно вирішити низку проблем, серед яких важливе значення має тінізація фінансових потоків. Згідно з даними, опублікованими Ф. Шнайдером, тіньова економіка має місце у всьому світі [8], але суттєво відрізняються рівні тіньової економіки в різних країнах.

Наприклад, в Україні рівень тіньової економіки у 2014 р. склав 45-50% офіційного ВВП [7], в той час як найвищий показник у країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) в 2012 р. становив 24,8% (Греція), а середній показник по цій групі країн був на рівні 13,3 % і, починаючи з 1998 р., постійно скорочується.

Однією із основних причин, завдяки якій тінізацію не вдалось подолати за багато століть, зокрема і в Україні, є те, що розвитку та поширенню тіньової економіки сприяє психологія людини.

Останнім часом, за даними Міністерства економіки з питань європейської інтеграції України, уряду вдалося знизити процес тінізації економіки на 5-8 %. Проте питома вага тіньового сектору економіки в Україні й далі залишається досить високою. Специфічні дослідження рівня тіньової економіки за останні роки виконували Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Державна служба статистики України, Світовий банк та незалежні експерти.

Грунтовні дослідження експертами рівня тіньової економіки в Україні було здійснено в 2010 р. Відповідно до їх даних, Державна служба статистики України та Міністерство економічного розвитку і торгівлі України оцінило розмір тіньової економіки в Україні в 2010 р. в розмірі 38 % ВВП [3]. Ще інші дані подає Світовий банк, згідно яких у 2010 р. рівень тіньової економіки в Україні сягнув рівня близько 58,1% ВВП [4]. За даними міжнародного рейтингового агентства Standard & Poor's, тіньова економіка в Україна склала в 2010 р. близько 48-50% ВВП [5]. Австрійський економіст Ф. Шнайдер подав дані щодо тінізації в розмірі 54,9% ВВП [8]. У журналі Economics оприлюднено показник тінізації в 55,1% [5], а К. Новікова та А. Ільїна розрахували цей показник в розмірі 37,4% від ВВП [2].

Розбіжності у показниках пов'язані із різницею у системах обрахунку, закритістю інформації та малою доступністю навіть для державних органів, адже у багатьох випадках тінізацію зафіксувати просто неможливо.

Подолання тіньової економіки в Україні було визначено, як один із пріоритетних напрямів державної політики України у Національній антикорупційній стратегії на 2011-2015 рр.

Тіньова економіка включає в себе різні аспекти, тому крім негативних наслідків у економічній сфері має також негативний вплив на соціальну та політичну сферу. Зокрема, вона стає на заваді Україні до вступу у ЄС. Згідно з Маастрихтським договором, є п'ять так званих критеріїв валютно-фінансової

конвергенції, виконання яких дає країнам право вступу до економічного та валютного союзу.

Отже, тіньова економіка негативно впливає на кожен із цих критеріїв, а, враховуючи її рівень в Україні, створює суттєву перепону на шляху інтеграції до ЄС, отже, потребує вирішення. Детінізація економіки України є однією зі складових фінансової політики держави.

Тінізація – поширення практики приховування прибутків від державних органів. *Детінізація економіки* – це цілісна система дій, спрямована передусім на подолання, викорінення причин та передумов тіньових явищ та процесів. Стратегічною метою детінізації економіки має стати істотне зниження рівня тінізації шляхом створення сприятливих умов для залучення тіньових капіталів у легальну економіку та примноження національного багатства [1].

Дослідження, пов'язані з періодизацією тіньової економіки в Україні з часів незалежності здійснювали О. Шепеленко – з'ясовував особливості тінізації в банківській сфері, С. Яковець – досліджував особливості легалізації «брудних» грошей [6].

Перший етап. 1991-1993 рр. Розпад Радянського Союзу дав поштовх новому витку тінізації у пострадянських країнах, зокрема в Україні, адже не було чітко розробленого законодавства, державні служби перебували у процесі реформування, шалені податкові ставки примушували людей приховувати свої доходи (в 90-х рр., наприклад, офіційно заробити 100 доларів США фізичним особам було неможливо за рахунок прогресивної ставки прибуткового податку, що могла зростати до більше ніж 90%).

В першій половині 90-х рр. про боротьбу з тіньовою економікою в Україні мова взагалі не йшла. Її обсяг сягає великих показників та охоплює усі сфери людського життя. Це етап неконтрольованого нагромадження тіньового капіталу. Він тривав з 1990 по 1993 рр. Для цього етапу буди характерні недосконалий контроль з боку органів державної влади за тіньовими потоками, розквіт бандитизму та «чорних ринків».

Другий етап. 1994-1997 рр. У 1994 р. створюється перша Лабораторія дослідження тіньової економіки в Національному інституті економічних програм НАН України, здійснюється аналіз тіньових фінансових потоків. Це стало першим кроком в боротьбі з тіньовою економікою. Проте у цей час діють надзвичайно високі податкові ставки, що сприяє масовому виведенню тіньового капіталу за кордон.

Третій етап. 1998 – 2002 рр. З 1998 р. починається етап різкого скорочення обсягів тіньових потоків, що тривав до 2002 р. завдяки прийняттям вимог FATF. Для цього етапу характерні скорочення обсягів тіньових потоків, адаптація національного законодавства до світових норм, боротьба із неконтрольованою тіннізацією фінансових потоків.

Четвертий етап. Починаючи з 2002 р. загальна періодизація тіньової економіки для України у зв'язку з проходженням інтеграційних процесів, прийняттям Закону «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», адаптацією законодавства до міжнародних норм та співпрацею із міжнародними організаціями збігається зі світовою.

Серед причин, які призвели до значного поширення тіньових відносин в економіці України, можна виділити такі:

- 1) значне завищення ставок податків;
- 2) досить складний і запутаний механізм адміністрування податків;
- 3) значна суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах правовідносин, що створює передумови для можливого «лавірування» між нормативно-правовими актами суб'єктами правовідносин в економіці;
- 4) недієвість організаційно-інституціональних механізмів антикорупційного законодавства. У нашій державі було прийнято багато нормативно-правових актів та загальнодержавних програм у сфері боротьби з

корупційними явищами, але кардинального впливу на правовідносини реалізувати вони так і не змогли;

5) неефективність функціонування судової та правоохоронної системи;

6) значна бюрократизація державного апарату та складність погодження ним дозвільної документації. Труднощі у боротьбі з цими явищами полягають у реальній можливості корумпованих структур та конкретних осіб, що мають певні владні повноваження, перешкоджати намаганням проникнути у сферу їх протиправної діяльності, а також неготовності правоохоронних органів боротися з цим;

7) негативні очікування населення і виробників товарів, робіт та послуг в умовах тривалого періоду політичної невизначеності у державі, економічної кризи та значне прискорення інфляційних процесів в економіці України;

8) практична відсутність структурних перетворень у державі, оскільки не були прийняті основні законопроекти щодо проведення кардинальних реформ судової, податкової та пенсійної систем;

9) непоодинокую в українському суспільстві є думка про те, що у зв'язку зі зникненням багатьох промислових підприємств після розпаду СРСР та значним падінням конкурентоспроможності вітчизняної економіки її тінізація виявилася єдиним способом збереження як цілих підприємств, так і робочих місць, а також належного рівня доходів для значної частини населення України.

Серед наслідків, до яких призвело поширення тіньових відносин у економіці нашої держави, можна виділити такі:

1) криміналізація процесів у суспільстві;

2) значне поширення корупційних діянь;

3) неможливість належним чином забезпечувати правовий захист громадян та суб'єктів господарювання;

4) створення негативного міжнародного іміджу держави;

5) обмеження економічних відносин українських підприємств із зарубіжними партнерами;

6) зниження рівня податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів;

7) скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів у зв'язку з неможливістю відкритого витрачання тіньовими структурами прихованих доходів і переміщення їх до інших держав;

8) зменшення інтересу інвесторів до розвитку виробничих потужностей на українських підприємствах;

9) стримування євроінтеграційних процесів в Україні.

Тобто наслідки поширення тіньових процесів в економіці України є досить значними, а рівень вітчизняної фінансової безпеки є досить низький і продовжує знижуватися. Єдиним виходом із ситуації, що склалася, є широкомасштабне комплексне проведення детінізації економіки нашої держави.

Починаючи з 2010 р. відбулось багато змін у сфері боротьби з тіньовими потоками:

- прийнято Бюджетний кодекс України;
- прийнято Податковий кодекс України; змінено в черговий раз базові

закони, що прямо чи опосередковано впливають на обмеження рівня тіньових потоків в Україні;

- здійснено перші кроки на шляху до зниження рівня тінізації економіки

- разом з прийняттям Розпорядження Кабінету міністрів України N 143-р

«Про перелік офшорних зон» від 23.02.2011 р.;

- важливим кроком стало офіційне визнання проблеми корупції разом з

прийняттям 21.10.2011 р. Указу Президента України «Про Національну антикорупційну стратегію на 2011-2015 рр.»;

- на зміну Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 2011 р. впроваджено Закон України «Про запобігання корупції»,

який частково усуває слабкі місця в попередніх нормативних документах, що стосувались боротьби з корупцією;

- прийняття 2014 р. Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»;
- створення Національного антикорупційного бюро України 2015 р.

Для того, щоб ефективно вдосконалити вітчизняну економіку і підняти її до рівня розвинених європейських країн, потрібно вивчати досвід зарубіжних держав та імплементувати ті позитивні інструменти фінансової політики, що є в цих країнах, адаптуючи їх з врахуванням особливостей вітчизняної економіки з врахуванням окремих складових тінізації: корупцією, економічною кіберзлочинністю, «відмиванням» грошей через офшорні зони.

Висновки та рекомендації. Таким чином, тінізація і корупція у вищих ешелонах влади і водночас бідність працюючого населення сьогодні є головними причинами економічних труднощів, соціальної напруги і зростаючої злочинності в країні. У таких ситуаціях цілком закономірно фахові юристи оперують терміном «вина держави» [1]. Водночас до всіх має прийти розуміння того, що дані системні негаразди не є породженням ринкових реформ, а, навпаки, наслідком їх повільності, непослідовності і незавершеності. Однобічні адміністративно-обмежувальні заходи, яких вживали щодо тіньової економічної діяльності упродовж двох з половиною десятиліть, у кінцевому підсумку виявилися ефемерними. Тобто, неспроможність ринку і регуляторна недієздатність держави – головні причини розквіту тіньової економіки. Інакше кажучи, драматизм ситуації, з одного боку, – в масштабах тінізації і корупції, а з іншого, – в безкарності, відсутності невідворотної відповідальності суб'єктів і носіїв даних руйнівних явищ. Щоб реально протидіяти тінізації та корупції, необхідно і важливо загальмувати прискорене розшарування та поляризацію суспільства за критеріями економічного захисту та достатку; запуснути всі наявні резерви та можливості для недопущення подальшого поглиблення

нерівномірного розвитку регіонів, призупинити таким чином наростаючу нерівність у соціально-економічному розвитку областей України.

Список використаної літератури

1. Децентралізація влади – ключове питання конституційної реформи: всеукраїнський форум учених-право-знавців // Право України. – 2015. – № 11. – С. 53.
2. Новікова К.І. Вплив тіньової економіки на фінансову безпеку держави / К.І. Новікова, А.В. Ільїна // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2011.– №4. – С. 36–41
3. Офіційний сайт державної служби статистики України. Статистична інформація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/.
4. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs_project.
5. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі. Документи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=docs_project.
6. Яковець С. Заходи щодо запобігання легалізації —брудних коштів / С. Яковець // Вісник податкової служби України. – 2002. – № 20. – С. 31–32.
7. Experts tell government how to de-shadow economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.info/economics/1000407-expertstell-government-how-to-de-shadow-economy.html>.
8. Financial cbonds information [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.cbonds.pl/news/item/578985>.

ЮЛІЯ ЧОРНОГУЗ
факультет банківського бізнесу
Тернопільський національний економічний університет

Науковий керівник:
к. е. н., доцент Малахова О. Л.